

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

DOI 10.18524/2304-1587.2019.2(35).186665
УДК 347.9 (477)

М. В. Мурзенко

суддя

Малиновський районний суд м. Одеси

вул. В. Стуса, 1а, Одеса, 65033, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ МОРСЬКОГО СУДНА З-ПІД АРЕШТУ У РАЗІ ЗМІНИ АБО СКАСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена дослідженню особливостей і проблемних питань звільнення морського судна з-під арешту у разі скасування або зміни заходів забезпечення позову в порядку цивільного судочинства. Проаналізовано історичні аспекти становлення інституту забезпечення позову та правового регулювання накладення арешту на морські судна як виду забезпечення цивільного позову в Україні, виявлено проблемні питання застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють заміну заходу забезпечення позову у вигляді накладення арешту на морське судно іншим видом і скасування забезпечення позову, сформульовано висновки та рекомендації щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства в окресленій галузі.

Ключові слова: забезпечення позову, арешт морського судна, морська вимога.

Постановка проблеми. Із внесенням змін до Цивільного процесуального кодексу України шляхом викладення його в новій редакції відповідно до Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 року, інститут забезпечення позову зазнав певної трансформації, зокрема більш детально було урегульовано питання забезпечення позову шляхом накладення арешту на морське судно. Проте, питання звільнення морського судна з-під арешту залишилось поза увагою законодавця і, відповідно, здійснюється в загальному порядку. Водночас, на відміну від ухвал про вжиття заходів забезпечення позову, які підлягають негайному виконанню, ухвали про зміну або скасування заходів забезпечення позову набирають законної сили лише після закінчення строку на їх апеляційне оскарження, що спричиняє (навіть за

відсутності заперечень всіх зацікавлених осіб) простій судна ще протягом 15-ти днів з дня постановлення ухвали.

Таким чином, необхідним є визначення та врахування особливостей звільнення морського судна з-під арешту, накладеного в порядку забезпечення позову за правилами цивільного судочинства, відображення їх у відповідному процесуальному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення позову досліджувалась у працях Є. В. Васьковського і В. В. Яркова, проблеми застосування зустрічного забезпечення також розглядалися Д. Д. Луспеником, С. Я. Фурса, О. А. Шуриним, К. Головка та ін.

Проблематику реформування порядку арешту суден за морськими вимогами в господарському процесі досліджували О. П. Подцерковний та О. Опанасенко.

Проте дослідження особливостей звільнення морського судна з-під арешту, накладеного в порядку забезпечення позову в цивільному процесі в контексті внесених Законом України від 03.10.2017 року змін до цивільного процесуального законодавства, не проводилось, що зумовлено відносною новизною відповідних процесуальних норм і незначною кількістю справ, забезпечення позову в яких здійснюється шляхом накладення арешту на морські судна.

Мета статті. Метою статті є здійснення аналізу норм цивільного процесуального законодавства, які регулюють питання скасування та заміни заходів забезпечення позову у вигляді накладення арешту на морське судно, виявлення проблем застосування відповідних процесуальних норм, формулювання висновків і рекомендацій щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства та практичного застосування норм, які регулюють відповідні правовідносини.

Виклад основного матеріалу. Накладення арешту на майно можна з впевненістю вважати одним з найдавніших заходів забезпечення позову. Так, зокрема, за римським правом, у разі ненадання відповідачем поруки у справі про рухоме майно, і якщо відповідач викликав підозру, річ могла бути відібрана в нього та передана на зберігання під нагляд суду [1, с. 316].

У статуті цивільного судочинства Російської імперії 1864 року в ст. 602 зазначалось, що позови можуть бути забезпечені шляхом накладення заборони на нерухоме майно, арештом рухомого майна та порукою [2].

З розвитком економічних відносин, зокрема у сфері торговельного судноплавства, виникла необхідність уніфікувати правила накладення арешту на морські судна, у зв'язку з чим у 1952 році було прийнято Міжнародну конвенцію про уніфікацію деяких правил щодо накладення арешту на морські судна, до якої в 2011 році приєдналась і Україна.

Згодом, у 1999 році було прийнято Міжнародну конвенцію про арешт суден, проте Україна її учасником не являється.

Довгий час в українському законодавстві питання арешту судна регулювались главою 4 Кодексу торговельного мореплавства України, проте зазначені норми в силу ст. 14 Кодексу не могли застосовуватись до суден,

які знаходяться не під прапором України, а в цивільному процесуальному законодавстві норми про арешт морських суден були взагалі відсутні.

Після приєднання до Міжнародної конвенції про уніфікацію деяких правил щодо накладення арешту на морські судна 1952 року, було прийнято Закон України від 20 грудня 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ про арешт на морські судна», згідно з яким у Цивільний процесуальний кодекс і Господарський процесуальний кодекс України було доповнено нормами про підсудність справ про арешт судна судам за місцезнаходженням порту, в якому перебуває судно, або порту реєстрації судна.

Проте зазначені зміни не мали комплексного характеру, застосована в тексті закону юридична конструкція «справа про арешт судна» є явно невдалою, у зв'язку з чим практичних позитивних зрушень у практиці розгляду питань про арешт судна не відбулось.

Так, М. Ю. Каргузов зокрема зазначає, що таких незначних змін було явно недостатньо, оскільки в теорії й практиці існують проблеми з розумінням концепції та процедури арешту морського судна, в українському праві відсутня категорія «справи про арешт судна» [3].

З набранням чинності 15 грудня 2017 року нової редакції Цивільного процесуального кодексу України, норми про арешт морських суден було включено до Глави 10 «Забезпечення позову».

Так, арешт судна на забезпечення морської вимоги визначено як окремий захід забезпечення позову (п. 9 ч. 1 ст. 150 ЦПК України), також визначено вимоги до заяви про забезпечення позову у вигляді арешту морського судна (ч. 3 ст. 151 ЦПК України), територіальну юрисдикцію таких заяв (підсудність) за місцезнаходженням порту реєстрації судна або за місцезнаходженням морського порту, в якому судно знаходиться або до якого прямує, незалежно від того, чи має такий суд юрисдикцію щодо розгляду по суті справи щодо морської вимоги, яка є підставою для арешту (ч. 2 ст. 152 ЦПК України), та строк для розгляду такої заяви (ч. 2 ст. 153 ЦПК України) [4].

Також законодавцем визначено певні особливості застосування такого заходу забезпечення позову, зокрема визначено можливість арешту судна у разі не співмірності із заявленими позивачем вимогами (ч. 3 ст. 150 ЦПК України), необхідність визначення судом строку для подання відповідного позову у разі, якщо арешт судна здійснюється до його подання (ч. 8 ст. 153 ЦПК України), особливості виконання ухвали про арешт судна (ч. 3 ст. 157 ЦПК України) [4].

Відповідні норми кореспондують із положеннями Міжнародної конвенції про уніфікацію деяких правил щодо накладення арешту на морські судна 1952 року, їх запровадження є безперечно позитивним.

Однак, поза увагою законодавця залишились особливості звільнення судна з-під арешту, зазначені питання регулюються загальними нормами щодо скасування та заміни заходів забезпечення позову.

Так, дійсно, інститут забезпечення позову в цивільному процесі спрямований перш за все на захист прав позивача від можливих зловживань з

боку відповідача та пов'язаний із накладенням певних обмежень, в тому числі щодо розпорядження ним своїм майном.

Д. Луспеник вважає, що заходи забезпечення позову призначені сприяти примиренню сторін ще на стадії підготовки справи до судового розгляду, що є одним із головних завдань цієї стадії процесу. Заходи забезпечення позову є також засобами стимулювання до примирення [5, ст. 187].

Проте, як вірно зазначає Н. С. Алексєєва, принцип рівності сторін при вжитті заходів забезпечення позову знаходить своє вираження в тому, що відповідачу, як рівній з позивачем стороні у процесі, має бути гарантована можливість захистити свої права та інтереси при застосуванні заходів забезпечення позову [6].

При розгляді судом заяв про забезпечення позову шляхом накладення арешту на морське судно застосування зустрічного забезпечення вимагає врахування певних особливостей, притаманних даному виду забезпечення позову, які відрізняють його від накладення арешту на інші види майна.

По-перше, об'єктом арешту може бути лише морське судно, тобто таке, яке за своїми технічними характеристиками придатне і в установленому порядку допущене до експлуатації в цілях судноплавства морськими водними шляхами. Річкові та інші судна, що не мають права здійснювати судноплавство морськими шляхами, не мають імунітету проти здійснення арешту за будь-якою іншою вимогою, що не належить до категорії морських.

По-друге, таке судно може бути заарештовано лише за морськими вимогами, перелік яких наведено в ст. 1 Міжнародної конвенції з уніфікації деяких правил щодо накладення арешту на морські судна 1952 р. В усіх інших випадках накладення арешту на морське судно не допускається.

По-третє, в силу ст. 5 наведеної Конвенції, зміна заходу забезпечення позову в разі надання застави (внесення коштів на депозит суду) або іншого виду забезпечення є не правом, а обов'язком суду [7].

Більшість вимог, віднесених до категорії морських, носять грошовий характер, тому, на відміну від інших заходів забезпечення позову, вимагаючи накладення арешту на морське судно, у більшості випадків позивач прагне отримати певні фінансові гарантії та не має на меті затримання судна аж до набрання законної сили судовим рішенням по суті вимог.

Загальноприйнятою в світі є практика, за якою у разі накладення судом арешту на морське судно, судовласник з метою його звільнення надає суду банківську гарантію або гарантію клубу взаємного страхування (P&I) з метою звільнення судна з-під арешту.

Проте, за українським законодавством, в силу положень ч. 4 ст. 156 ЦПК України, відповідач є обмеженим у виборі заходів альтернативного забезпечення позову, оскільки зазначена норма передбачає лише можливість внесення коштів на депозит суду або надання банківської гарантії, що не відповідає міжнародній практиці.

Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 5 Конвенції, прохання про зняття арешту під таке забезпечення не може тлумачитися ані як визнання відповідальності, ані як відмова від використання законного обмеження відповідальності власника судна [7, ст. 5].

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 156 ЦПК України, «...за клопотанням учасника справи суд може допустити заміну одного заходу забезпечення позову іншим. Питання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим вирішується судом у судовому засіданні не пізніше наступного дня після надходження до суду відповідного клопотання учасника справи» [4, ст. 156].

Відповідно до ч. 1-3 ст. 158 ЦПК України, «...питання скасування заходів забезпечення позову вирішуються судом з власної ініціативи або за вмотивованим клопотанням учасника справи. Клопотання про скасування заходів забезпечення позову розглядається в судовому засіданні не пізніше п'яти днів з дня надходження його до суду. У разі надання відповідачем до суду документа, який підтверджує здійснене ним забезпечення позову відповідно до ч. 4 ст. 156 цього Кодексу, відповідне клопотання відповідача про скасування заходів забезпечення позову, вжитих судом, розглядається судом не пізніше наступного дня після надання вказаного документа [4, ст. 158].

Відповідно до ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 158 ЦПК України щодо зазначених питань, суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена [4, ст. 156, 158].

Відповідно до ч. 11 ст. 153 ЦПК України, оскарження ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим зупиняє виконання цієї ухвали [4, ст. 153].

Згідно зі ст. 354 ЦПК України, строк на оскарження відповідної ухвали становить 15 днів з дня її проголошення, або, у разі проголошення в судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частини, – 15 днів з дня отримання повного тексту ухвали [4, ст. 354].

Отже, навіть у разі внесення відповідачем на депозит суду всієї суми, про стягнення якої просить позивач, та скасування заходів забезпечення позову судом, судно принаймні ще 15 днів буде знаходитись під арештом.

При цьому, в силу відсутності у суду дискреційних повноважень щодо звернення судових рішень до негайного виконання, суд позбавлений можливості швидко звільнити судно з-під арешту навіть за наявності згоди всіх учасників процесу.

Крім цього, існуючі процесуальні норми не виключають можливості зловживання відповідачем своїми процесуальними правами з метою завдання позивачеві додаткових збитків, спричинених арештом судна у разі формального оскарження ним такої ухвали, подання апеляційної скарги без дотримання встановлених законом вимог задля залишення її без руху та надання строку на усунення недоліків, вчинення дій, спрямованих на затягування розгляду справи.

Слід погодитись із Н. С. Алексеевою, що «...іноді розрізнити добросовісне користування своїми правами та зловживання ними на практиці досить важко, оскільки в одних і тих же процесуальних діях можуть бути елементи як зловживання правами, так і добросовісне користування ними» [6, с. 69-70].

Слід відзначити, що сума можливих збитків судновласника внаслідок арешту судна може дорівнювати іноді десяткам тисяч доларів США на добу, що часто перевищує суму позову.

На запобігання зловживанням з боку позивача правом на забезпечення позову спрямований інститут зустрічного забезпечення, проте враховуючи, що у більшості випадків суд застосовує заходи забезпечення позову у вигляді накладення арешту на судно за позовами про стягнення заробітної плати, позивач не в змозі покрити суму зустрічного забезпечення, яку суд має визначити з урахуванням вартості утримання судна.

На нашу думку, за таких обставин є доцільним внесення відповідних змін до процесуального законодавства, які б закріпили механізм автоматичного звільнення судна з-під арешту у разі внесення відповідачем на депозит суду суми, визначеної судом, з урахуванням ціни позову та очікуваних судових витрат позивача.

Схожий механізм існує в кримінальному судочинстві: так, відповідно до ч. 3 ст. 183 КПК України слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним/обвинуваченим обов'язків, передбачених цим Кодексом [8, ст. 183].

При цьому, відповідно до ч. 4 ст. 202 КПК України підозрюваний/обвинувачений звільняється з-під варти після внесення застави, визначеної в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Після отримання та перевірки документа, який підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, в якому під вартою знаходиться підозрюваний/обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти. Перевірка документа, який підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня [8, ст. 202].

Запровадження схожого механізму задля звільнення морського судна, на яке в порядку забезпечення позову було накладено арешт, відповідатиме принципам цивільного судочинства та створюватиме передумови для більш швидкого виконання рішення суду в разі задоволення позову, та як наслідок, більш ефективного захисту судом порушених прав позивача.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження доходимо висновку про існування певних особливостей, які зумовлюють проблеми звільнення судна з-під арешту в разі вжиття судом відповідних заходів забезпечення позову, якими є:

- обмежений перелік засобів альтернативного забезпечення, які може надати відповідач для звільнення судна з-під арешту;
- відсутність процесуальної можливості швидкого звільнення судна з-під арешту навіть у разі відсутності заперечень з боку учасників справи;
- наявність можливості зловживання стороною позивача правом на апеляційне оскарження з метою тиску на судовласника;
- відсутність ефективного механізму реального відшкодування збитків судовласника, заподіяних необґрунтованим арештом судна.

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне рекомендувати суду з обережністю застосовувати арешт морського судна в якості заходу забезпечення позову, приділяючи особливу увагу можливості надання відповідачем альтернативного забезпечення.

Також вбачається за доцільне внесення наступних змін до цивільного процесуального законодавства:

викласти ч. 4 ст. 156 ЦПК України в наступній редакції:

- «У разі вжиття судом заходів забезпечення позову про стягнення грошової суми відповідач (інша особа) може за своєю ініціативою забезпечити позов шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі вимог позивача, надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення на таку суму»;

доповнити ч. 5 ст. 158 ЦПК України реченнями наступного змісту:

- «Ухвала про скасування заходів забезпечення позову у вигляді накладення арешту на морське судно внаслідок надання відповідачем до суду документа, який підтверджує здійснене ним забезпечення позову відповідно до ч. 4 ст. 156 цього Кодексу, підлягає негайному виконанню. Оскарження такої ухвали не зупиняє її виконання»;

доповнити ч. 11 ст. 153 ЦПК України словами: «крім випадків, передбачених цим Кодексом»;

доповнити ст. 430 ЦПК України частиною третьою наступного змісту:

- «За згодою відповідача суд вправі допустити негайне виконання судового рішення про скасування заходів забезпечення позову, передбачених п. 9 ч. 1 ст. 150 ЦПК України, або про заміну вказаного заходу забезпечення позову іншим».

Внесення відповідних змін, на нашу думку, зробить цивільне процесуальне законодавство України більш збалансованим і таким, що відповідає вимогам якості закону в розумінні Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Список літератури

1. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства: в 3 т. СПб.: типография М.М. Сталюсевича, 1879. Т. 3. 460 с.
2. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Часть первая. СПб: типография государственной канцелярии Е.И.В., 1866. 690 с.
3. Каргузов М. Ю. Пути развития института ареста морского судна в Украине после присоединения к Международной конвенции об унификации некоторых правил, касающихся ареста морских судов от 10.05.1952 г. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 331-339.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
5. Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Х.: Харків юридичний, 2006. 480 с.
6. Алексеева Н. С. Деякі аспекти зловживання правом на забезпечення позову у цивільному процесі. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії*: матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.) / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало; НУ ОЮА, Каф. цив. проц. О.: Фенікс, 2015. С. 69-72.
7. Міжнародна конвенція з уніфікації деяких правил щодо накладення арешту на морські судна від 10 травня 1952 року. *Офіційний вісник України*. 2012 р. № 37. Ст. 1415.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2019 р.

М. В. Мурзенко

Малиновський районний суд г. Одессы
ул. В. Стуса, 1а, г. Одесса, 65033, Україна

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОСВОБОЖДЕНИЯ МОРСКОГО СУДНА
ИЗ-ПОД АРЕСТА ПРИ ЗАМЕНЕ ИЛИ ОТМЕНЕ МЕР
ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ИСКА В ПОРЯДКЕ ГРАЖДАНСКОГО
СУДОПРОИЗВОДСТВА**

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей и проблемных вопросов освобождения морского судна из-под ареста в случае отмены или замены мер обеспечения иска в порядке гражданского судопроизводства. Проанализированы исторические аспекты становления института обеспечения иска и правового регулирования наложения ареста на морские суда в обеспечение гражданского иска в Украине, выявлены проблемные вопросы применения норм гражданского процессуального законодательства, регулирующие замену меры по обеспечению иска в виде наложения ареста на морское судно иной или отмены обеспечения иска, сформулированы выводы и рекомендации относительно совершенствования гражданского процессуального законодательства.

Ключевые слова: обеспечение иска, арест морского судна, морское требование.

M. V. Murzenko

Malinovskiy district court of Odessa city

V. Stusa str. 1a, Odessa, 65033, Ukraine

**PROBLEMS ISSUES ON THE RELEASE OF A SEA VESSEL UNDER
ARREST IN THE EVENT OF A MODIFICATION OR DISCLAIMER
OF MEASURES TO PROVIDE A CLAIM IN A CIVIL ORDER**

Summary

The article is devoted to the study of the peculiarities and problems of the release of a seagoing vessel in the event of the cancellation or modification of measures for securing a claim in civil proceedings.

The historical aspects of the formation of the lawsuit and the legal regulation of arrest of ships in civil lawsuit in Ukraine are analyzed, The problems of application of the rules of civil procedural legislation governing the replacement of a measure of securing a claim in the form of arrest of a ship by others, cancellation of the claim, formulated conclusions and recommendations for improvement of procedural law, and the practical application of the rules governing securing a claim by arresting a ship.

With the amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine, it was supplemented by the rules on counterclaim in the event of the court taking measures to secure a claim on the claimant's claim in the case. The issue of securing a claim by way of arrest of a ship was also settled in more detail.

However, the issue of the release of a seagoing ship from arrest has been left out of the legislature's attention and, accordingly, is being carried out in a general manner.

At the same time, unlike the rulings on the taking of measures of the claim of the subject which are subject to immediate execution, the rulings on change or canceling of the measures of the lawsuit come into force only after the expiry of their appeal period, which causes, even in the absence of objections of all interested persons, idle time vessels within 15 days from the date of the ruling.

It is necessary to identify and take into account the peculiarities of the release of a seagoing vessel from arrest, imposed in order to secure a claim under the rules of civil procedure, and reflect them in the relevant procedural legislation.

Key words: securing a claim, arrest of a sea vessel, sea claim.